

дискурс також деконструйований. Так, наприкінці “Україна” бачиться як майбутній рай, контраст царству смерті або пеклу, змальованому в романі: приміром, подано таку характеристику імперської столиці: “Це місто тисячі та одної катівні. Високий форпост Сходу перед завоюванням Заходу. Останнє місто Азії, від п’яних кошмарів якого панічно втікали знекровлені та германізовані монархи. Місто сифілісу та хуліганів, улюблена казка озброєних голодранців. [...] Це місто втрат” (57).

Проте цей рай – Україна – не зображується, бо на цьому роман закінчується. Отже, велика двозначність, неясність роману деконструюють обидва дискурси – імперський та національний. Певна неясність ставить також під сумнів і кінець роману.

м. Стокгольм, Швеція

Пер. з англ. Лідії Шьоквіст

Лілія Демидюк

ІНТЕРПРЕТАЦІЯ ВІРША “СОН” М.ВОРОБІЙОВА В КОНТЕКСТІ “КИЇВСЬКОЇ ШКОЛИ”

Вірші Миколи Воробйова цікаві для дослідження тим, що не лише містять у собі багатозначність смислів, а й передбачають можливість багатопланового розуміння, наповнюються щоразу іншим змістом залежно від певного культурного контексту. За Ю.Лотманом, здатність текстів переходити з одного контексту в другий засвідчує тривалість їх як витворів мистецтва¹. Саме це слово натякає на залежність від часу й водночас стверджує здатність мистецького твору протистояти часові чи виходити за його межі: “до властивостей твору мистецтва слід радше зарахувати його здатність мати власну сучасність”². Оця постійна сучасність приваблює читача до віршів М.Воробйова, хоча процес читання вимагає певних зусиль, бо реципієнт потрапляє в цілісну й автономну структуру поезій, де все розроблено за невідомими йому законами. Звичайно, надмірна інтелектуалізованість віршам М.Воробйова не властива, як і сентиментальність чи емоційна перенасиченість. Особливість поетики полягає в тому, що “осягнення світу і себе в цьому світі відбувається тут не звичним шляхом усвідомлення ще не усвідомленого, а внаслідок повної ідентифікації митця і предмета зображення”³.

Отже, відбувається перехід із мови слів у мову явищ, речей, він здійснюється за посередництвом слова, яке сигналізує про реальну дійсність за ним. Зрештою, сигналізаторами стають самі речі та явища, перетворюючись на слова, вказуючи на світ інших речей і явищ. Ланцюг світів, поєднаний мовними зв’язками, відкривається в поезіях М.Воробйова. Слово не лише вказує на певне явище, а й уміщує його особливу суть, саме ж явище вказує на існування суті іншого явища, невідомого й неопредмеченого, яке усе ж вимагає оприявлення, що можливе хіба що за допомогою натяку, здогаду. Це призводить до суцільної символізації, коли “щось говорить про щось інше” й “ніщо не є позбавленим таємничого значення”. Для М.Воробйова-поета характерна віра у взаємозв’язок елементів Усесвіту та їхню взаємоділюваність. Перед читачем і дослідником постає проблема розуміння таких текстів, оскільки значення, заховане в семантичних пластах символів, для свого оприявлення потребує значних інтелектуально-інтуїтивних зусиль реципієнта.

¹ Лотман Ю. Статті по семиотике искусства. – СПб., 2002. – С. 89.

² Гадамер Г.- Г. Герменевтика і поетика. – К., 2001. – С. 7.

³ Івашко В. Іду на “я” // Вітчизна. – 1990. – №8. – С. 143-150.

Багатозначні смислові конструкції потребують тлумачення і, безумовно, потрапляють у методологічне поле герменевтики. Виявлення прихованого змісту відбувається через взаємоперехід розуміння і тлумачення, що переконливо довели праці Г.-Г.Гадамера та П.Рікера. Можливі й інші підходи до розгляду текстів із багатозначними смисловими побудовами, як-от застосування психоаналізу чи методології структуралістів. За твердженням П.Рікера, “всі інтерпретації однаково законні в межах теорії, яка обґрунтовує правила читання”⁴. Герменевтичний метод, на мою думку, найкраще підходить для дослідження поезій М.Воробйова, які, на перший погляд, можуть справляти враження дивних і малозрозумілих, але за умови детального й послідовного розгляду виявляють глибини прихованого змісту.

У творчості представників “київської школи” відбувається символізація повсякденних реалій. Слова-символи “камінь”, “пісок”, “корінь”, “вода” та інші часто трапляються в поетичних текстах М.Григоріва, М.Воробйова, В.Кордуна, В.Голобородька. Частий ужиток цих слів-символів свідчить про те, що вони лежать в основі словесно-знакової системи поезій згаданих митців. З огляду на закодованість та символічність поетичних текстів “київської школи” доцільно охарактеризувати їхню знакову систему, яка має свої особливості. Намагання проникнути в первинну суть речей зумовлює певне відсторонення від реалій сучасного світу. Можна сказати, що вірші представників “київської школи” виповнені одвічною дійсністю. Це виявляється в символізації таких слів, які наголошують на незмінності людського існування серед природних і простих явищ світу: *камінь, пісок, вода, дерево, метелик, світло, темрява, птах, джерело* тощо. За В.Моренцем, “відбулася “інвентаризація світу” за принципом первісності й неодмінності”⁵. Саме так і повинно бути, адже відхід від першопочатку може призвести до “амнезії” — людина забуде про своє походження, втратить власне ім’я, позбудеться самототожності.

Можна погодитись із В.Колесник, що “в поезії Кордуна слово також зберігає в собі ейдетичну пам’ять про первозданну сутність речей, висвітлену першими іменами. Тому говорити, писати, думати словом, уводити його “в дію” часто означає згадувати. Слова для поета заховують закодовану “внутрішніми образами” історію людських поколінь, котрі ними (словами) володіли і засвідчували в мові своє буття”⁶. Глибинне проникнення в мову аж до виявлення її позасловесної сутності притаманне всім поетам “київської школи” — це один із принципів вибудовування власного художнього світу.

Проста словесно-знакова система має складну й розгалужену сітку значень. У конкретному тексті якесь одне значення може бути домінуючим, хоча здебільшого слово випромінює весь пучок значень одночасно, а деякі з них читач уловлює для себе особисто. Їх можна розглядати в контексті досвіду індивідуального, загальнонаціонального, загальнолюдського. На всіх рівнях значеннєві елементи виявляють пов’язаність, цілісність. Це й зумовлює універсальність та смислову невичерпність таких поетичних текстів. Зачарований ними В.Моренець оповідає: “Мені здається, що тепер ми вже здатні увійти в дивовижний, захоплюючий, надзвичайно людський своїми простими заповідями поетичний світ Михайла Григоріва. Окремі його реалії (*вода, камінь, пісок, повітря*) утворюють богоданий метафізичний простір, окремі (*сад, вікно, корабель*) виявляють людську присутність у тому її складному, але не злому трибі, як замислювалося Творцем”⁷. Схожу думку висловлює М.Москаленко про поезію Григоріва: “В основі цієї поезії лежить певний стійкий набір першоелементів: *вода, вогонь, повітря, земля, пісок, дерево, птах, кров, квітка, пусталя, ліс, сад, свічка, тінь, світло...*”⁸ Читачеві потрібно вивчити цю мову і

⁴ Див.: Рікер П. Конфликт интерпретаций: Очерки о герменевтике.— М., 1995.

⁵ Моренець В. Слово, що випало з мовчання філософа // Григорів М. Сади Марії. — К., 1997. — С. 5-33.

⁶ Колесник В. Київська школа та Віктор Кордун: поезія зворотності // *Світо-вид.* — 1999. — № 4. — С. 47-80.

⁷ Моренець В. Цит. вид. — С. 5-33.

⁸ Москаленко М. До феномену Григоріва // *Світо-вид.* — 1995. — № 3(20). — С. 115-119.

вловлювати відтінки значень поза словами, у тому просторі, що залишається між людиною і світом.

В.Івашко завважує “архитрадиційність образної системи М.Воробйова. “Дерево”, “сонце”, “дзеркало”, “корінь”, “стріла”, “сад”, “сніг” – сотні літ “експлуатують” поети цю символіку, застиглу, нерухому, практично не підлеглу змінам часу. Чим глибше поет проникає у суть своєї епохи, тим менше він відчуває потребу в новій фактурі”⁹. Так, суть, як правило, незмінна, мінлива лише форма, “поверхня”, яка часто вводить в оману.

Має свою особливість також і стиль В.Голобородька: всі “неживі” предмети оживають і поводяться, як добрі й милі істоти, як цікаві й пустотливі діти¹⁰. Коло символів тут урізноманітнене буденними речами, але й у них бачиться та ж незмінна, захована у форму суть.

Досить обмежений словесно-символічний ряд виявляє яскравість і самотність у творчості кожного з представників “київської школи”. В одвічний першопочатковий зміст речей і явищ вони вкраплюють іскринку людського мінливого “я”, що надає їхній поезії відмінних рис. Але прага за справжнім, зорієнтованість на органічність об’єднує й дозволяє виводити деякі спільні риси їхньої творчості. При детальному розгляді стає очевидною оригінальність та самотність творчої манери письма цих авторів. Зрештою, відмінності помітні й пересічному читачеві. Тому, з одного боку, важко порівнювати між собою вірші цих поетів, щоб не дійти до думки про взаємовпливи, з другого – цікаво розглядати і навіть узагальнювати окремі моменти їхньої творчої діяльності з такими схожими творчими принципами.

Для розгляду обрано вірш М.Воробйова “Сон” зі збірки “Іскри в слідах”. Аналіз передбачає два плани: авторський контекст (збірки “Пригадай на дорогу мені”, “Місяць шипшини”, “Ожина обрію”, “Прогулянка одинцем”, “Іскри в слідах”, “Човен”) і контекст “Київської школи” (збірки М.Григоріва “Сади Марії”, В.Голобородька “Зелен день”, “Ікар на метеликових крилах”, “Калина об Різдві”, В.Кордуна “Земля натхненна”, “Кущ вогню”, “Сонцестояння”, “Славія”).

Порівняння, зіставлення поетичних текстів, де вживаються ті ж самі слова-символи, що й у вірші “Сон”, допоможе чіткіше окреслити та краще зрозуміти семантику символів, котрі як багатозначні смислові структури, на думку П.Рікера, потрапляють у сферу герменевтики. Тут можлива численна кількість інтерпретацій у залежності від індивідуального читацького досвіду та сформованого ним горизонту очікування. Принагідно зазначмо, що звертання до словників символів, а також праця О.Афанасьєва та О.Потєбні в цій статті виконує функцію заміника читацької бази передрозуміння. Символи в поезії М.Воробйова функціонують як накопичувачі культурних здобутків людства в їх значеннєво-досвідному аспекті. Читач не обмежений жорсткими рамками авторського задуму, навпаки, цей задум полягає в тому, щоб дати читачеві можливість сконструювати власний сенс поетичного повідомлення. У семантичних пластах символів завжди є ресурси для незліченної кількості індивідуальних конструкцій, обриси яких відрізнятимуться в залежності від обсягу і змістового наповнення читацької бази передрозуміння. Узяті із словників символів значення допомагають вибудувати узагальнену схему розуміння тексту, яка водночас – лише один із можливих варіантів інтерпретації.

Після першого прочитання вірша “Сон” неважко визначити його тему – романтичне почуття, закоханість, змальовані поетом в особливий спосіб. Таке передрозуміння не повинно завадити подальшому неупередженому проникненню в текст. Якщо придивитись пильніше, стає очевидним, що йдеться про нещасливе кохання, однак вірш викликає певне спантеличення нез’ясованими питаннями на його поверхні.

Сон

Два бутони затремтіли на лаві
і розцвів фіолетовий сон

і в колодязь попадало
десь далеко в сосновому лісі

⁹ Івашко В. Цит. ст. – С. 143-150.

¹⁰ Див.: Дзюба І. У дивосвіті рідної хати // *Дніпро*. – 1965. – №4. – С. 145-152.

що забула дівчина
бо не розцвів він у неї
і хлопець забув її
і фіолетове намисто
обплутало сосни

де птиць зграї
кружляють над ним
і не міг той хлопець
з колодязя вибратись
поки хтось не прийшов по сон
до соснового лісу¹¹.

Слід зазначити, що поетичним текстам М.Воробйова властива взаємодоповнюваність: іноді один текст може слугувати поясненням до іншого, уточнювати чи розширювати його зміст. Тому до герменевтичного кола варто залучити й інші тексти як Воробйова, так і представників “київської школи”.

Спробуймо віднайти “відповідники” до виділених у наведеному тексті слів-символів в інших поезіях і, виходячи з контексту, порівняти їхню семантику та простежити, як може здійснюватися конструювання сенсу.

Цікаво, що у збірці “Прогулянка одинцем” М.Воробйова вміщено вірш, дуже схожий на “Сон”:

Коли ти пішла
два фіолетових бутони сну
затремтіли на лаві —
і розцвів фіолетовий сон,
який ти забула,
бо не розцвів він у тебе,
і хлопець забув тебе...

Можна вважати цей текст першою реалізацією задуму, а вірш “Сон” — удосконаленим варіантом. Якщо “Сон” — наскрізь символічний, то вірш із циклу “Бруньки” виповнений метафорами, проте обидва тексти позначені загадковістю змісту й подібністю настрою, який виявляється через певні елементи сюжетності, а також через послідовне вживання в обох випадках прикметника “фіолетовий”, що його у вірші з циклу “Бруньки” можна розглядати як складову частину метафоричних конструкцій “два фіолетових бутони сну”, “розцвів фіолетовий сон”, а у вірші “Сон” — як символ, вжитий зі словами-символами “сон”, “намисто”. Іменник “бутони” теж перетворюється на символ у “Сні” і, як наслідок, відбувається ускладнення змісту всього вірша. Якщо у вірші з циклу “Бруньки” фрази “два фіолетових бутони сну” і “фіолетовий сон” можна вважати взаємозамінними, тобто такими, які означають ту ж саму реалію художньої дійсності, то у вірші “Сон” спостерігаємо розщеплення цієї реалії на дві самостійні: слова-символи “бутони” і “фіолетовий сон” пов’язуються причинно-наслідковими зв’язками.

Символізація прикметника “фіолетовий” у поетичній творчості М.Воробйова трапляється вкрай рідко: окрім двох уже згаданих текстів, можна навести уривок із ще одного: *Ти бачиш ці крила за мною? / Синім і фіолетом вони миготять, Відлітають* (“Іскри...”, 86).

У творчих доробках Григоріва, Голобородька, Кордуна символізації фіолетового кольору теж не виявлено. Можливо, тому, що символічне значення цього кольору досить особливе: “фіолетовий відповідає ностальгії і пам’яті, оскільки є поєднанням синього (що означає відданість) і червоного (пристрасть)”¹².

Змішування барв не владисте поетиці представників “київської школи”, їхні вірші наповнені “чистими” кольорами: синім, зеленим, жовтим, червоним... Навіть фіалки у В.Кордуна блакитні (а не фіолетові):

¹¹ Воробйов М. Іскри в слідах. — К., 1993. — С. 86. Далі, цитуючи М.Воробйова, подаємо назву збірки і сторінку в тексті.

¹² Керлот Х. Словарь символов. — М., 1994. — С. 552.

Там у глибоких глибинах
німотної тиші
витікає із колись забутого тут,

а тепер уже майже піщаного
суму жінки
струмочок *блакитних фіалок*¹³.

Видові назви квітів у поезіях представників “київської школи” трапляються рідко, а символами найчастіше стають слова “*квіти*”, “*цвіт*”, “*пелюстя*”. Варто зазначити, що слова-символи “*бутони*” в інших поетичних текстах М.Воробйова відшукати не вдалося. Зрештою, відсутнє таке слово і в словниках символів. Очевидно, символічне значення тут винятково авторське, і отже, поле для інтерпретації в читача необмежене.

Якщо зупинитись на твердженні, що бутони – це нерозквітлі квіти, то варто взяти до уваги ті поетичні тексти М.Воробйова, в яких спостерігається символізація слів “*квітка*”, “*цвіт*”. Вони надзвичайно різноманітні за змістом і, можливо, потребують окремого тлумачення, але тут вони наведені для прикладу:

жовті квіти не мають ні сходу, ні заходу.
В них чорне немов зима (“Іскри...”, 20).

може, й злякаюсь,
що ніби й не жив...
та засиніють квіти
по краю моїх жнив...¹⁴

Якщо далеко обрій,
то сині квіти тільки з нього (“Іскри...”, 7).

Рана склепила зір,
але квіти їй сняться –
серед червоних
чорні троянди (“Іскри...”, 107).

День і ніч виблискує ніж.
А художник малює квітку.
Кожен із нас той художник
 (“Прогулянка одинцем”, 30).

У словниках символів можна розшукати й таке пояснення символу “*квітка*”: “Уже за своєю природою це символ минулості, весни і краси [...]. З часом квітка, завдяки своїй формі, перетворилася в образ “центру” і, як наслідок, в архетипний образ душі”¹⁵. Також це “емблема кругообігу – народження, життя, смерті і відродження”¹⁶. Проте найчастіше квіти пов’язують із жіночою красою, молодістю й романтичними почуттями:

іній розчарування
в коханні двох отрут
що воліли б спочатку
квітами в лузі зрости¹⁷.

він посланець
будить
пахощі фіалок
раптове кохання
знаходить пожежу
на початку музики (“Човен”, 14).

Затулила обличчя руками
біла квітка між двох листків,
плачеш¹⁸...

Цікаво, що в багатьох текстах М.Воробйова трапляється поєднання символу “*квіти*” із словами “*сон*”, “*криниця*”, “*птахи*”, які теж іноді виступають символами:

радісні скрики
опіки від червоних квітів
у сні (“Човен”, 43).

Сидить на криниці квітка,
на дереві синього моря.
Той, що заснув –
кришталевий.

¹³ Кордун В. Славія. – К., 1987. – С. 91.

¹⁴ Воробйов М. Прогулянка одинцем. – К., 1990. – С. 86.

¹⁵ Керлот Х. Цит. изд. – М., 1994. – С. 560.

¹⁶ Тресиддер Дж. Словарь символов. – М., 2001. – С. 402.

¹⁷ Воробйов М. Човен. – К., 1999. – С. 43.

¹⁸ Воробйов М. Ожина обрію. – К., 1988. – С. 153.

радість заблукалого серця
коли вінок миготить у полях
і дівчини сон
розсипається
зірваними квітами (“Човен”, 43).

Дівчата й хлопці
цвітом снять
не знаючи, що потім
лілеї місяця блідіші,
з якого бджоли втомлені летять¹⁹.

Ми, що знали усіх царів,
невідомі самі собі.
З усього пеньки у снах.
І квіти, що своїм виглядом
нагадують про початок ночі (“Іскри...”, 50).

Той, що заснув –
далеко²⁰.

птахи поховались,
тільки квітка одна
без стебла
закорінена в льодовиках –
пам'ять моя
пізнає рельєф (“Іскри...”, 114).

Із наведених уривків видно, що поєднання слів “сон”, “квітка” в одному поетичному тексті не випадкове і свідчить про існування певної дійсності, яку автор условеснює описово, зіштовхуючи семантичні поля двох різних слів.

У “Словнику символів культури України” сказано, що “сон – символ тимчасового забуття, відпочинку; наймилішого; берега”²¹. Квітка ж – насамперед символ минулості, краси. Якщо сполучити ці два значення: *тимчасове забуття, відпочинок – минулість; краса – наймиліше, оберег*, – стає очевидним їхній тісний взаємозв'язок: наймиліше, красиве так само минуло, як і все інше, але тільки красиве може давати відпочинок і тимчасове забуття, може відволікати, оберегати людину від некрасивого, ставати орієнтиром в одвічному минанні життя. Урешті, любов до краси спонукає людину збунтуватися супроти цього минання, її бунтом стає пам'ять (“квітка одна без стебла закорінена в льодовиках”), яка теж минула – нагадує “про початок ночі”, з яким часто приходиться забути.

Із цього приводу цікаво навести інтерпретацію О.Афанасьєва у книжці “Поэтические воззрения славян на природу”, де сказано, що в народних казках згадується зілля чи корінь, які можуть викликати сплячку на цілу зиму. Наведено й цікавий приклад: одного разу на початку зими ведмідь відкопав невідомий корінь, лизнув його й заліз у яму; побачивши це, чоловік теж лизнув корінь й одразу впав у забуття та проспав у лісі²². Те, що рослина може викликати сон, відбито в народній назві “сон-трава”. З цієї рослиною пов'язують цікаві повір'я: сон-трава володіє пророчою силою і, якщо покласти її на ніч під подушку, людина уві сні побачить свою долю, а кожен, хто засне на цій траві, набуває здатності пророкувати²³. Зрештою, з такої позиції стає зрозумілим причинно-наслідковий зв'язок: “Два бутони затремтіли на лаві / і розцвів фіолетовий сон”.

Як уже згадувалося, сон – це тимчасове забуття або ж те, що виходить за рамки звичного плину життя, – перехід в іншу дійсність. О.Афанасьєв зазначає, що на давньопоетичній мові смерть змальовувалася як непробудний сон²⁴. Саме таке значення смерті як сну зустрічається у фольклорі, і пов'язане воно з вірою в потойбічне життя, воскресіння мертвих – пробудження. Хоча і звичайний сон був явищем загадковим і містичним: уважались, що у сні людина може отримати попередження про небезпеку, побачити свою долю, тому й намагалися пов'язувати символіку снів із подіями, що мали відбутись.

¹⁹ Воробйов М. Місяць шипшини. – К., 1986. – С. 71.

²⁰ Воробйов М. Пригадай на дорогу мені. – К., 1985. – С. 80.

²¹ Словник символів культури України. – К., 2002. – С. 208.

²² Див.: Афанасьєв А. Поэтические воззрения славян на природу: В 3 т. – М., 1994. – Т. 2. – С. 421.

²³ Див.: Там само. – С. 422.

²⁴ Див.: Там само. – С. 419.

А котячи, та говорила,
Подружечкам гуляння дарила:
“Ой гуляйте, як гуляється,
Бо вже моє та минається”²⁶.

Цикл “Бруньки” М.Воробйова містить текст, що перегукується зі щойно наведеними рядками:

...і все-таки стара причепила квітку до колеса,
коли весільний віз рушив
Синю квітку — для тіні.
І коли переїздили міст, квітка впала,
але тінь річки лягла на весільний віз ... (“Прогулянка...”, 130).

Звичай переходу молодят через річку О.Потебня пояснює так: “Земний шлюб, перенесений давньою людиною на небо і приписаний богам, став, таким чином, поясненням відомих відношень між явищами природи: своєю чергою шлюб небесний став поясненням таїнства земного шлюбу [...]. Молодий і молода залишають свої небесні житла, щоб утілитися на землі. Шлях на землю пролягає небом, але небо є морем чи річкою з перекинутим через неї мостом чи й без нього, тому наречений чи наречена переходять убрід чи переїзджають через річку, переходять через міст тощо. Такий, який не помиляюсь, першопочатковий образ, що з деякими змінами дійшов до наших часів...”²⁷

Можна припустити, що у вірші “Сон” М.Воробйова сон, що мав розквітнути в дівчини, — натяк на весільну квітку, яка у весільній обрядовості теж є символом короткочасності краси й молодості, а синій колір — виявом туги за нездійсненим. Саме свято одруження минає швидко, як сон, по тому настає пробудження — початок подружнього життя.

Символ сну можна також розглядати як означник стану, що передує якимось змінам. Прикметник, ужитий поряд зі словом-символом “сон”, може мати змістове навантаження, що пояснює характер тих змін, які відбулися чи ось-ось мають відбутися. У випадку з віршем “Сон” *фіолетовий сон* — це початок ностальгії, забарвленої смутком за коханням, яке ще не встигло розквітнути, але вже проминуло. “*Два бутони*” — романтичне почуття, що так само, не розквітнувши, проминуло, і замість нього забував смуток і розчарування. Фіолетовий — це також колір густого — пізнього — вечора, початку ночі, коли до ранку, який може символізувати надію, ще далеко...

Подальші “події”, зображені у вірші, відбулися в час “*фіолетового сну*” й мають певний відбиток семантики символу сну як передмежової ситуації, де важливими стають підсумок, пам’ять, першопочаток.

При пошукові у творчості представників “Київської школи” поетичних текстів, які містили б ті самі символи, що й вірш “Сон”, натрапляємо на цікаві описові конструкції в поезіях М.Григоріва, що їх можна сприймати як синонімічні до слова-символу *колодязь*: “*у снах / без облоги землі / сон / про глибину вежі / про течію / обгороджену*”²⁸.

Отож, течія одразу наштовхує на думку про річку, яка в культурі стала символом проминушого часу й життя. Сталий вислів “*час тече*” під цим кутом зору не випадковий. Течія обгороджена — зупинена течія, захована у глибокій вежі, нерухома. Тут припиняється рух, а отже, і мінання; минуле, теперішнє й майбутнє — характеристики часу — зливаються в одне, і часу вже не існує. Колодязь — символ джерела життя, з ним пов’язані також легенди про цілющу й живу воду, дія якої виявляється у стиранні ознак впливу часу: старі отримують молодість,

²⁶ Там само. — С. 45.

²⁷ Див.: Потебня А. Символ и миф в народной культуре. — М., 2000.

²⁸ Григорів М. Сади Марії. — К., 1997. — С. 148.

мертві оживають. Цікава й інформація з коментаря до українських замовлянь: “Характерним є те, що колодязь персоніфікований, він має ім’я: він “Іван”, а його зруб – “Аврам”. Тут очевидним є значення першопочатку, першоджерела: водяного (колодязь) і людського (праотець Авраам; перший провісник Христа – Йоанн Хреститель)”²⁹. Не дивно, що в народній культурі колодязь має важливе значення: біля нього зустрічаються закохані, жінки гомонять про новини, під час посухи селяни організовують певний ритуальний похід до колодязя, що має на меті вимолювання дощу³⁰. Із колодязем пов’язано безліч повір’їв, деяким з них притаманне містичне забарвлення³¹. Відголос народних переказів можна знайти у віршах М.Воробйова. Зацитуємо такий уривок:

про гніздо червоних білок подумає той
хто не залишає слідів
дев’яносторічна Марія розкажує що він зустрічав її
коло криниці
вона вклякла і мабуть змертвіла та все ж
дерев’яною рукою перехрестилась і він щез... (“Іскри...”, 123).

У психології *колодязь* сприймається як символ тунелю, що веде у глибини несвідомого³². Такий погляд також отримує втілення в поезії Воробйова: “Глибокий колодязь – / модель самосвідомості / об’єднаного світу” (“Іскри...”, 40). Об’єднаний світ – цілісний, наближений до первісної гармонії, яку вже втратило людство, але ще пам’ятає як свій першопочаток і прагне черпати з нього цілющу силу, щоб продовжувати існування: “Бездонна криниця! / Хіба з такої хтось може напитись? / Пити чи не пити, а криниця – корінь, / безіменне бажання кожного” (“Іскри...”, 5).

Символ колодязя центральний і найбільш змістово навантажений у вірші “Сон”. Окреслити його конкретне значення важко, бо він, як жоден інший символ цього вірша, “відкритий для уцент випадкового” (В.Івашко), і його розуміння якнайбільше залежить від індивідуальних інтерпретацій читача.

Лексеми “криниця”, “колодязь” часто трапляються у творчості поетів “київської школи” й іноді набувають символічного значення. У вірші В.Голобородька “Чужа жона” символ криниці також центральний:

Над криницею троє.	і кинув у криницю).
Клубок	Закричала жона.
і синя нитка.	Донечка грається з синьою ниткою.
Поглянула жона на чоловіка,	
а в нього на обличчі	Чоловік лежить,
клубок	дивиться на ластівок,
і чорна нитка.	що літають як брови чужої жони.
	Розлучниці ³³ .

(Схопив донечку

Звичайно, цей вірш потребує окремого розгляду, бо, окрім символу “криниця”, містить ще такі, як “нитка”, “клубок”, “синій”, “чорний”. Але деякі моменти перегукуються з віршем “Сон” М.Воробйова.

Перефразований вислів “кинув у криницю” буде виглядати як “утопив у криниці”. О.Потебня зазначає, що у фольклорних текстах утопити означає взагалі занепасти, погубити³⁴. Якщо врахувати, що вірш “Чужа жона” виповнений

²⁹ Українські замовляння. – К., 1993. – С. 211.

³⁰ Див.: Афанасьєв А. Цит. изд. – С. 171-172.

³¹ Див.: Там само. – С. 192-212.

³² Див.: Гресиддер Дж. Цит. изд. – С. 156.

³³ Голобородько В. Калина об Різді. – К., 1992. – С. 95.

³⁴ Потебня А. Цит. изд. – С. 51.

символами, то й цей вислів можна вважати символічним; отже, криниця — як “глибока вежа” (М.Григорів), з якої вийти самотужки неможливо і сподіватися на якісь зміни теж неможливо, оскільки криниця — “течія обгороджена” (М.Григорів), течія зупинена, тут панує нерухомість, постійність, тривалість.

“Донечка грається з синьою ниткою”. Символічне значення нитки — це насамперед зв’язок — духовний, біологічний, соціальний³⁵, а також людська доля, життя. У східній традиції дві переплетені нитки — символ долі сімейного подружжя³⁶. Синя нитка — натяк на колір води, молодість.

Почуття, яке об’єднує закоханих в іншому тексті В.Голобородька, передається символом “золота нитка”: *Дорогу до хати засіяли дрібними квітами, / щоб хлопець забув ту, якою ходив. / Та він по золотій нитці, / що тримає в руці, / знайде дорогу до тебе*³⁷. У цьому вірші до значення символу “нитка” — як зв’язок — додається ще й значення пам’яті. Отож, нитка — це зв’язок, зумовлений пам’ятанням про щось, коли пам’ять зникає — нитка вривається.

Символ “намисто” у вірші “Сон”, на мою думку, дуже пов’язаний із символом “нитка”, адже намисто — нанизані на нитку намистини. У М.Воробйова цей символ трапляється ще у вірші “Скриня” із ранньої збірки “Ожина обрію” (1998): із перекинутої в поїзді скрині до ніг пасажирів вивалилися *“разки намиста, / може, й гарного, але геть непримітного, / все з якихось зелених / камінчиків, деякі з більших з каменів — / не синіх і не білих, / а ніби воронячі крашанки мерехтіли на тлі / мокрого хмизу; / чимало мідних пластинок з незрозумілими знаками / та малюнками, / якщо вдивлятися зблизька, чорний диск / із наскрізними дірочками, / велике горня із білою глиною ... Всі аж засміялися*”. На першій же станції скриню перенесли до пожежного щита, де вона мала перетворитися на ящик з піском, *“і дивні білі квіти на ній / з чорними дзьобиками / ніскільки тому не заважали*”. І лише на кінцевій зупинці *“на верхній полиці / помітили чоловіка, що спав. / Він лише вдавав, що спить. Ще не старий з лиця, / і речей при ньому / не було ніяких, окрім папірця в кишені, / в якому він комусь / чи хтось йому щось обіцяв. З пошвавлення та розмов / впливла згадка про скриню, але як я не допитувався — що ж у ній було, / ніхто мені того пояснити не міг...”*

У цій поезії намисто можна сприймати як символ життєвого досвіду особи, сукупності подій, думок, учинків. Щоденно людина ниже на нитку життя намистини — свої здобутки, мрії, сподівання. Схоже значення символу “намисто” у вірші В.Кордуна: *“Те намисто, / що ми назбирали / на узбережжях щоденних озер / самозгортних, / вже заважке й захолодне / для тебе*”³⁸. Більш узагальнено намисто символізує єдність багатогранного світу. У світовій міфології воно розглядається як замкнена лінія — космічний і соціальний символ зв’язку. В українській культурі намисто передавали як реліквію від покоління до покоління. Прикраси були сімейними святинями, вони зберігалися й часто коштували більше за всю селянську садибу³⁹.

У вірші “Сон” згадано *“фіолетове намисто”*, тобто ностальгійне. Отже, його можна сприймати як символ пам’яті, забарвленої смутком і жалкуванням за всіма несправдженими надіями, за проминулим коханням. Рядки вірша “Сон” — *“і фіолетове намисто / облутало сосни / і в колодязь попадало”* — теж відбивають настрій ностальгії, бо серед різноманітних значень символу *“сосна”* (безсмертя, довголіття, вірність, пам’ять, самотність, відвага, тощо) тут найбільш видиме значення самотності й пам’яті.

У весільній обрядовості сосна мала важливе значення і вважалась символом молодої дівчини:

Ой стояла сосонка двадцять літ,
Та зрубали сосонку на зорі.

Годі тобі сосонко зеленіти,
Годі тобі дівчино молодіти.

³⁵ Див.: Керлот Х. Цит. изд. — С. 339.

³⁶ Див.: Гресиддер Дж. Цит. изд. — С. 238.

³⁷ Голобородько В. Зелен день. — К., 1988. — С. 56.

³⁸ Кордун В. Земля натхненна. — К., 1984. — С. 77.

³⁹ Див.: Словник символів культури України. — С. 174.

Годі тобі сосонко стояти
Годі тобі дівчино гуляти.
До двору, дружечки, до двору.
Рубайте сосонку здорову...⁴⁰

Таке ж саме значення символу “*сосна*” актуалізується й у поезії В.Кордуна:

і питали ми всіх, чи не бачили,
чи ніде не стрічали тієї,
в кого шия живицею пахне,
як висока велична сосна,
а волосся, мов ліс молодий
Та не бачив ніхто і не знав,
як росте та сосна
і як множиться небо⁴¹.

У творчості М.Воробйова символ сосни має широкий філософський зміст, який ніколи не наближається до однозначності:

Над серцем червона сосна шумить.
По червоній сосні
чорна мураха біжить (“Іскри...”, 22);

І буде око,
та не буде його на все.
Опадання речами постане,
і тільки в сосні
ще гора дріматиме (“Іскри...”, 49).

У багатьох народів сосна — також символ життєвої сили, плодючості⁴². Обплутані сосни — поневолені, зв’язані, іншими словами, позбавлені можливості вільно рости. Життєва сила, що втратила своє буяння, пригноблена невтішною реальністю, нерадісними спогадами — таке значення може мати уривок “*фіолетове намисто обплутало сосни*” із вірша “Сон”.

У продовженні вірша “*і в колодязь попадало / десь далеко в сосновому лісі, / де птиць зграї / кружляють над ним*” міститься вказівка на конкретний простір, місце подій. Колодязь (центральный символ цього вірша) викопано в сосновому лісі. У міфології ліс — місце перебування ворожих людині сил; також уважалось, що лісом пролягає шлях у світ померлих, який уявлявся як мис, оточений кедровим лісом⁴³. У лісах язичники ховали мертвих, бо ці місцини нагадували їм про блаженні райські сади, де мали б перебувати по смерті душі праведників⁴⁴. Водночас птахи часто символізують душі людей⁴⁵. Отже, ліс — місцеперебування людських душ, огорнених сном, дрімотою. Дрімучий ліс — сонне царство, відоме з безлічі народних переказів. Повинен хтось прийти і вчинити диво — розбудити усіх, забрати сон: “*і не міг той хлопець / з колодязя вибратись / поки хтось не прийшов по сон / до соснового лісу*” (“Сон”).

Ліс у народнопоетичних поглядах слов’ян розглядався також як прихисток пророчих духів. Здавна місця народних судів були серед лісів, уважалось, що під кронами священних дерев, у їхньому шелесті можна почути віщування про майбутнє⁴⁶. Птахи у світовій культурі символізують думку, уяву, “висоту духу”⁴⁷, а колодязь іноді розглядається як джерело мудрості⁴⁸.

⁴⁰ *Весільні пісні*. — К., 1988. — С. 60, 82.

⁴¹ *Кордун В.* Славія. — С. 136.

⁴² *Словник символів культури України*. — С. 29.

⁴³ Див.: *Мифы народов мира*: В 2 т. — М., 1982. — Т. 2. — С. 49.

⁴⁴ Див.: *Афанасьев А.* Цит. изд. — С. 325.

⁴⁵ Див.: *Керлот Х.* Цит. изд. — С. 424.

⁴⁶ Див.: *Афанасьев А.* Цит. изд. — С. 282.

⁴⁷ Див.: *Керлот Х.* Цит. изд. — С. 424.

⁴⁸ Див.: *Тресиддер Дж.* Цит. изд. — С. 156.

Семантика всіх цих символів — *ліс, птахи, колодязь* — має деяке містичне забарвлення, для з'ясування якого потрібне окреме дослідження. Тому трактування змістового наповнення вірша зазнаватиме суттєвих змін у залежності від тої смислово-асоціативної площини, в якій розглядати конкретні символи. Із певністю можна сказати, що “сюжетний каркас” вірша побудований на колізії двобічного непорозуміння, яке водночас і неунікна закономірність, оскільки для свого вирішення потребує ланцюгової відтворюваності. Отой “хтось” — це “дійова особа” ненаписаного вірша, який може бути дуже схожим на щойно розглянутий. Чиєсь пробудження — це водночас і чиєсь засинання; мабуть, такий основний закон існування світу, залежний від часу, тобто однолінійний, затиснений у рамки, змушений рухатися по колу, де кінцева точка може стати початковою для нового витка.

Важливо зазначити, що при прочитанні віршів М.Воробйова увага читача не охоплює водночас усіх символів, а зосереджується на декількох із них, ближчих і зрозумілиших, які певним чином вписуються в індивідуальний досвід. Тому, буває, якась частина вірша сприймається як яскрава і промовиста, інші — як дещо затемнені й “німі” — вони поки що нічого не говорять читачеві, лише створюють, сказати б, загальне тло.

Мабуть, у цьому особливість герметичної поезії, замкненої в особливому художньому просторі автора, увійти до якого заказано кожному, а можна лише створити власний духовний простір, де поезії розгорнуться як таємничий сувій із важливим повідомленням саме для того, хто читає. Бо ж творчість М.Воробйова, базована на одвічному принципі вслухання в багатоголосся природи, ставить людину віч-на-віч із минулим і майбутнім, зосередженим в одній точці — у самій людині. Шлях самопізнання навчає людину відрізнити вічне від тимчасового й орієнтувати своє життя на неминаюче й бажане.

Поезія М.Воробйова насичена символами, які скеровують читача до основоположних і найтривкіших духовних надбань людства. Витлумачення прихованих значень за допомогою герменевтичного методу переконливо доводить, що “насправді вірш веде розповивальну розмову, вказуючи на смисл, який ніколи не досягти цілком”⁴⁹. Герменевтика окреслює зміст і межі цієї розмови, але не вичерпує повністю її глибини, бо саме там міститься багатозначність.

При порівнянні текстів М.Воробйова з текстами В.Кордуна, М.Григоріва, В.Голобородька стає очевидною наголошена своєрідність, сказати б, “автономність” його поетики, яка іноді може містити перегуки зі знаковою системою поетичних текстів представників “київської школи”, до того ж конкретна інтерпретація залежить від контексту, в якому розглядається обраний вірш.

Аналіз вірша “Сон” у контексті “київської школи” зумовив звернення до народнопоетичної символіки, оскільки фольклоризм називають однією з важливих рис поетики творчого доробку її представників. Проте в цій статті народнопоетичний контекст засвідчений фрагментарно — як можливість для подальших ґрунтовних досліджень у цьому напрямку.

Отже, використовуючи символи з національної та світової культур, М.Воробйов створює особливий авторський контекст, який неможливо не враховувати при аналізі кожного конкретного вірша. Його поезії притаманне взаємодоповнювання: затемнена семантика символу в одному тексті може ставати зрозумілішою за посередництвом іншого тексту, в якому семантика конкретного символу більш видима й окреслена. Тому діалог читача, дослідника з віршем перетворюється на полілог, який, розгортаючись, виходить за межі творчості одного автора в загальнолюдський культурний простір. Поет спонукає читача до співтворчості та активізації логіко-інтуїтивних знань, що забезпечує можливість багатоваріантного тлумачення поетичних текстів, і вони стають наче рідними чи не для кожного читача.

м. Львів

⁴⁹ Див.: *Гадимеф Г.-Г.* Вірш і розмова. — Л., 2002.